

مشخصات ازدواج در ایران

[۲]

پیش‌رسی ازدواج

قانون مدنی ایران سن ازدواج را برای زنان پانزده سال تمام و برای مردان هجده سال کامل تعیین کرده است و جز در موارد استثنائی که مصالحی اقتضا کند (رجوع به ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی) ازدواج در سنین پائین تر ممنوع است. معذک کهمان نمی رود که همه جا متن قانون دقیقاً رعایت شود و با آنکه معافیت از شرط سن نمی‌تواند به اناث کمتر از سیزده و به مذکور کمتر از پانزده سال تمام شامل گردد نکاح پیش‌رس بر اثر فقدان منع شرعی و عرفی در ایران، خصوصاً در جوامع ابدلی و روستائی و گاه در شهرهای کوچک، مکرر به چشم می‌خورد.

این مطلب به روشنی از سرشماری سال ۱۳۳۵ بر می‌آید گرچه نتایج کلی این سرشماری راجع به وضع زناشویی در سراسر مملکت هنوز منتشر نشده است اما از همان جزوات مربوط به حوزه‌های مختلف بر می‌آید که جز در مورد پاره ای شهرهای مذهبی (مانند قم و مشهد) و بعضی از شهرها که موقعی خاص دارند و عمومیت زناشویی در آنها زیاد است (مانند آبادان) پیش‌رسی ازدواج در شهرها آشکارا کمتر از مناطق روستائی است (رجوع شود به جدول ۱).

جدول (۱)

نسبت زنان پانزده تا نوزده ساله دارای شوهر بنا به سرشماری عمومی سال ۱۳۳۵

حوزه سرشماری	شهر	مناطق روستائی
طهران	۱/۷	۵۲/۷
رضائیه	۲۹/۶	۳۳/۹
تبریز	۲۹/۷	۴۴/۵
قزوین	۳۳/۸	۴۹/۴
بروجرد	۵۶/۸	۵۸/۶

مقایسه طهران با تبریز که از نظر جمعیت شهرهای اول و دوم کشور هستند نکته آموز است: عواملی که در تأخیر سن ازدواج تأثیر دارد - و از این پس درباره آن‌ها سخن خواهد رفت - در شهر طهران که بیش از همه جا نفوذ تمدن جدید را پذیرفته است سخت کارگر افتاده بطوری که نسبت بسیار ناچیزی از دختران به ازدواج پیش از بیست سالگی تن در داده اند.

دلالتی هست که در بسیاری از ایلات نیز دختران گاه در خردسالی به حباله نکاح

در می آیند. گرچه در ایل قشقایی ازدواج دختر کوچک نابالغ پسندیده شمرده نمی شود اما در ایلات بویراحمدی و ممسنی و نزد ده نشینانی که در مسیر این ایلات قرار گرفته اند غالباً دختران هشت نه ساله - و گاه کوچکتر - را به عقد زناشویی مردان پیر یا جوان در می آورند و حتی در همان کودکی به خانه شوی می برند^۱. در ایران عرف همواره برای ازدواج با دختران کوچک سال نکوئی هائی قائل بوده و آن را مایهٔ تجدید شادابی مردان سالخورده دانسته است. سیاحان خارجی از قدیم به رواج این پیوندهای پیش‌رس در ایران برخورد کرده و از آن با تعجب یاد کرده اند.

ظاهراً ازدواج های قبل از بلوغ و رشد در ایران پیش از اسلام معمول نبوده و رواج آنها پس از آن حاصل شده است. معذک گاه پارسین هند کودکان را در دو و سه سالگی زن و شوهر می کرده اند و در مواردی نیز دربارهٔ ازدواج فرزندان که هنوز به دنیا نیامده اند موافقت می نموده و عقد می بسته اند^۲.

درست است که امروزه مردم از بیم قانون، زناشویی های قبل از پانزده سالگی را پنهان می دارند اما از بررسی های چندی که شده است وجود این گونه ازدواجها به وضوح معلوم شده مثلاً تحقیقی که ده سال پیش به روش نمونه گیری در ۱۷۳ دهکدهٔ جنوب طهران انجام شده^۳ روشن کرده است که در میان دختران ده تا چهارده ساله ۱۸ درصد ازدواج

جدول (۳)

مردان		زنان	
مجرد	زن دار	مجرد شوهر دار	بیهمسر بیهمسر بر جمع
اثرفوت	برائرتلاق جمع	اثرفوت	اثرتلاق جمع
۱۰۰	-	۱/۸	۹۸/۲
۱۰۰	-	۰/۵	۰/۵
۱۰۰	۲/۳	۵۱/۸	۴۷/۲
۱۰۰	-	۱/۶	۹۳/۲
۱۰۰	۰/۳	۳/۶	۱۰۰
۱۰۰	۰/۹	۰/۹	۹۶
۱۰۰	۸۴/۶	۰/۳	۰/۳
۱۰۰	۱۴/۲	۰/۹	۰/۹
۱۰۰	۳۴ - ۲۵	۰/۲	۹۰
۱۰۰	۹۷	۰/۵	۱/۱
۱۰۰	۱/۵	۰/۵	۹/۳
۱۰۰	۴۴ - ۳۵	۰/۲	۰/۲
۱۰۰	۹۵/۹	۰/۶	۰/۶
۱۰۰	۰/۵	۰/۴	۳/۲
۱۰۰	۴۵ و بیشتر	۰/۵	۰/۵

۱ - بهمن بیگی : عرف و عادت در عشائر فارس - سال ۱۳۲۴ - ص ۷

و نیز رجوع به فیلیبرک : پایها (به فرانسه) ص ۱۳۳

۲ - رك . ماسه : عقائد و آداب و رسوم ایرانیان (به فرانسه) - ۱۹۳۸ ص ۶۴ تا ورنیه :

شش سفر (به فرانسه) ۱۶۹۲ - ج ۲ - ص ۷۱۹

کنت دو کوبینو : سه سال در آسیا (به فرانسه) ۱۹۲۲ - ج ۲ - ص ۱۸۶

۳ - رك . علی اکبر مظاهری : خانوادهٔ ایرانی پیش از اسلام (به فرانسه) - پاریس

۱۹۳۸ . ص ۵۶ تا ۵۹

۴ - G. S. Hayes and P. A. Mead : «Some demographic aspect of a rural area in Iran» in the milbank memorial Fund Quarterly / 1953/vol XXXI No . 2

همچنین رجوع شود به رسالهٔ آقای دکتر احسان نراقی «مطالعهٔ جمعیت ها در

ممالک فاقد احصائیة کامله» (به فرانسه) فصل ۲ - پاریس ۱۹۶۰

کرده بوده‌اند و از گروه پانزده تا نوزده ساله $52/8$ در صد شوهر داشته یا بیوه مطلقه بوده‌اند. از همین پژوهش پیداست که پیش رسی ازدواج برای زنان بسیار بیش از مردان است و جدول (۲) این حقیقت را به خوبی نشان می‌دهد.

آمار گیری بهداشت روستائی شیراز (۱۳۳۳) مؤید همین مطلب است در گروه ذکور ده تا چهارده ساله هیچکس زن نداشته و در میان پسران پانزده تا نوزده ساله فقط ۶ درصد مزدوج بوده‌اند اما نزد دختران در گروه‌های سنی برابر ۱۰ به ترتیب ۱۴ و ۷۵ در صد دارای همسر بوده‌اند. جدول (۳) مقایسه‌ای در همین باره بر اساس چند سرشماری آزمایشی عرضه می‌کند.

جدول (۳)

مقایسه گروه‌های سنی پانزده تا نوزده ساله نزد ذکور و اناث از لحاظ زناشویی بر طبق چند سرشماری آزمایشی

محل سرشماری	سال	درصد افراد متأهل (مرد)	درصد افراد متأهل (زن)
۱ - کاشان	۱۳۳۳	۳	۳۷
۲ - آبادان	۱۳۳۳	۸	۶۳
۳ - زابل	۱۳۳۴	۳	۳۴
۴ - رضائیه	۱۳۳۴	۲	۳۴

از آنچه رفت استناد می‌توان کرد که بیش از بیست سالگی حد اقل سی درصد زنان همسر می‌پذیرند ولی عمومیت زناشویی برای مردان در این سنین در حال حاضر بسیار کم است. درست است برای زنانی که زود ازدواج کرده و زود فرزند آورده‌اند خطر مرگ و میر به نسبت بیش از دیگران وجود دارد اما در عوض آن زنان از دوره باروری بیشتری برخوردار هستند. بنا به مطالعه آماری که در سال ۱۳۳۵ درباره کارمندان و کارکنان دستگاه‌های دولتی (به استثنای چند مؤسسه) انجام گرفته حدود چهل در صد ایشان چهار فرزند و بیشتر تحت تکفل قانونی خود داشته‌اند.

احتمال قوی آن است که شماره فرزندان در خانواده مستخدمین جزء - استاد - کاران و کارگران فنی و ساده به طور نمایان بیش از تعداد کودکان در خانواده کارمندان عالی رتبه باشد^۴. و این امر نه فقط در ایران بلکه در غالب جامعه‌ها مشاهده شده است و کوهی

۱ - رجوع شود به آمارهای گرد آورده «گروه جامعه شناسی خانوادگی» در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی (زیر نظر نویسندگان این مقاله) - سال ۱۳۳۸
 ۲ - بنا به تحقیق راجع به وسائل عمومی مخابراتی در آبادان (سابقاً ذکر شده) تعداد متوسط فرزندان در خانواده‌های کارمندان عالی رتبه - کارمندان جزء - استادکاران - کارگران فنی و ساده به ترتیب عبارت بوده است از ۲٫۴ - ۳٫۲ - ۴٫۲ - ۲٫۹ و ۲٫۸. از این نکته غافل نباید بود که مرگ و میر برای کودکان خانواده‌های فقیر کارگری بیشتر است و شاید اگر تعداد «زایمان» را حساب کنیم این‌ها بیش از خانواده استادکاران بارور باشند.

باروری با مرتبه طبقاتی رابطه معکوس دارد.

علل پیش رسی ازدواج متعدد بوده است: گذشته از عرف و عادت و سلیقه عامه که دختر نورسته و چشم و گوش بسته را بر دختر دبرمانده تجربه اندوخته ترجیح می داد. عواملی دیگر در کار بوده است که از همه مهمتر ساختمان اقتصادی و ترکیب اجتماعی ایران در ادوار پیشین را باید یاد کرد. وجود خانواده پهناور پدر سری و حمایت آن از خانواده. های زن و شوهری که درونش جوانه می زده و هم چنین اقتصاد مبتنی بر کشاورزی و پیشه‌وری هم چنانکه علت عمومیت زناشویی بوده پیش رسی ازدواجها را نیز سبب می شده است. علاوه بر اینها در مورد دختران باید متذکر شد که گاهی فقر پدر یا حرص و طمع وی موجب آن می شده است که زود به خانه شوهر فرستاده و در حقیقت فروخته شوند. گاهی هم ملاحظات اجتماعی و سیاسی خانواده‌ها را بر آن می داشته است که فرزندان خود را در کودکی به هم نامزد کنند و حتی به زندگی زناشویی در آورند، بسیاری از موارد تعدد زوجات نیز... چنانکه قبلاً اشاره شد - نتیجه همین ملاحظات بوده است ۱، خود امر چند زنی مردان نیز امکان پیش رسی ازدواج را به گروه زنان می داد.

بر اثر عوامل مذکور، ازدواج در سنین پائین - خاصه برای دختران - رائج شد و هنوز هم تا حدودی باقی است. تخمین زده شده است که سن ازدواج نخستین، بطور متوسط، برای دختران ۱۷ - ۱۸ و برای مردان حدود ۲۳ - ۲۴ است و اگر این میانگینها را با آن چه برای جامعه فرانسوی به دست آمده (۲۴ برای اناث و ۲۷ در مورد ذکور) بسنجیم تصویری دقیقتر از پیش رسی پیوندها در ایران بر خاطرمان می گذرد. نکته دیگر که باز گفتنی است این است که در جامعه‌های باختری متوسط‌های سن ازدواج برای مردان و زنان ۲ تا ۳ سال بیشتر تفاوت ندارد در حالی که در کشور ما این فاصله، حدود ۶ تا ۷ سال است و این مطلب تأیید سخن ما را در قوت تمایل به زن جوان در ایران می کند. ^۲ نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تحولات اجتماعی که در چند دهه اخیر در مملکت روی داد سن ازدواج را بطور کلی به عقب برد هر چند این حکم خصوصاً در مورد مردان شهر نشین صادق است جدول زیر این موضوع را به زبان آماری بیان می کند.

شاپور راسخ - جمشید بهنام

۱ - مانند تعدد زوجات در میان خوانین ایلات که به قول محمود باور (ایلات کوه کیلویه ۱۳۲۴) بیشتر برای حفظ و استحکام پایگاه و توسعه نفوذ آن خوانین بوده است یا برای ایجاد روابط با قبائل دیگر (فیلیبرگ . ص ۱۳۴)

۲ - ادبیات فارسی این تمایل را به زیبا ترین شیوه ای بیان می کند. تحلیل ریشه‌های این میل مستلزم مطالعات تاریخی در فرهنگ ایران و اعتقادات و روحیات خاص مردم این سرزمین است. در ادبیات ما هراس از مکر زن و آزمودگی و دانائی او به وضوح منعکس شده است. زن نو خاسته تازه روی انتخاب کردن نه فقط برای آن بوده است که از جهت پاکی و سادگی و بکارت اطمینانی حاصل باشد بلکه گاه به این منظور بوده است که شوهر زن کم سال را به میل و اراده خود تربیت کند و بزرگ دارد.